

محمدابراهیم جنّاتی (۱۴۰۴-۱۳۱۱ش) از فقیهان شیعه که نظریات جدیدی در تعدادی از ابواب فقهی ارائه کرده است. او به نقش زمان و مکان در اجتهاد باور دارد و بر این اساس، دیدگاه‌های جدیدی در مسائل مستحدثه دارد. از جمله این دیدگاه‌ها می‌توان به عدم اعتنا به شهرت فتوایی، پرهیز از صدور فتوا به صورت احتیاط، تردید در مشروعیت سنگسار، جواز خوانندگی غنایی، جواز قضاوت و مرجعیت زن و عدم تعیین سن خاص برای بلوغ دختران اشاره کرد. به همین دلیل، از او به‌عنوان فقیه نواندیش یاد شده است.

جنّاتی از شاگردان آیت‌الله بروجردی، سید محسن طباطبائی حکیم، امام خمینی و سید ابوالقاسم خویی است. از او بیش از ۴۵ کتاب و ۷۰۰ مقاله منتشر شده که «دروس فی الفقه المقارن»، «تطور اجتهاد در حوزه استنباط» و «فقه و زمان» از جمله آنهاست.

جایگاه و اهمیت

از محمدابراهیم جنّاتی با عنوان «فقیه نواندیش» و «فقیه نوآور» یاد شده و دوری از احساسات و جمود فکری و پاسخگویی به مسائل مستحدثه و تاثیرگذاری در ایجاد روح هم‌بستگی در امت اسلامی از ویژگی‌های او دانسته شده است. گفته می‌شود او تنها عالم شیعی است که علوم اسلامی را به صورت تطبیقی بین ۲۲ مذهب از مذاهب اسلامی تدریس کرده است.

به باور برخی، نظریات جدید و نوآوری‌های فقهی وی، که نزدیک ۱۰۰ نظریه است، پرهیز از احتیاط در فتوا و عدم اعتنا به شهرت فتوایی جایگاه ویژه‌ای برای او ایجاد کرده است.

به نظر مهدی مهریزی پژوهشگر اسلامی، جنّاتی یکی از پیشگامان عرصه ایجاد تحول در روش‌های اجتهادی است، که رویکردی متفاوت با فقیهان سنتی شیعه دارد. وی با استفاده از شیوه نوین اجتهادی خود، فتاوایی صادر کرده که بر پایه منابع اصیل اجتهادی، همراه و همگام و پاسخگوی تحولات زندگی است. به باور این پژوهشگر، جنّاتی در عین اینکه به ضوابط و قواعد مسلم و مشهور فقه‌ای ملتزم است، بر اهتمام به قرآن در استنباط‌های فقهی و حقوقی، توجه به واقعیت‌های زندگی، مراجعه مجدد به منابع و مصادر، تفکیک میان احکام موقت و دائمی و کشف مقاصد و علل احکام در غیر عبادات نیز تأکید دارد.

زندگی‌نامه

محمدابراهیم جنّاتی در سال ۱۳۱۱ش در روستای تاش از توابع شاهرود متولد و در ۱۱ سالگی وارد حوزه علمیه شاهرود شد. در مدت چهار سال موفق به اتمام مقدمات و مقداری از سطح عالی شده و پیش از ۱۸ سالگی تحصیل سطوح عالی فقه و اصول و منظومه سبزواری را به پایان رسانید. پس از مدتی به قم رفت و با شرکت در درس

خارج فقه آیت‌الله بروجردی و خارج اصول امام خمینی به تحصیل ادامه داد. پس از آن، به نجف مهاجرت کرد. در نجف مدتی با سید محمدباقر صدر هم‌مباحثه بود.

جناتی طی مدت ۲۵ سال حضور در نجف، از اساتیدی همچون سید محمود حسینی شاهرودی، سید محسن طباطبائی حکیم، سید عبدالهادی شیرازی، حسین حلی، محمدباقر زنجانی و سید ابوالقاسم خویی بهره برد و به تدریس سطوح عالی و درس خارج در نجف پرداخت. و موفق به کسب درجه اجتهاد از چندین تن از اساتید خود، از جمله سید محمود حسینی شاهرودی شد. جناتی در مدت حضور در نجف، با امام خمینی ارتباط داشت و استفتائاتی را که از ایران ارسال می‌شد، به او می‌رساند و پاسخش را دریافت می‌کرد.

جناتی در سال ۱۳۵۸ش به ایران بازگشت و در حوزه علمیه قم به تدریس و تألیف مشغول شد. همچنین او عضو پیوسته فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران بود.

درگذشت

جناتی شاهرودی در ۲۶ اسفند ۱۴۰۴ش در قم درگذشت و پیکرش با اقامه نماز آیت‌الله سبحانی، در حرم حضرت معصومه(س) دفن شد.

مبانی فکری و اجتهادی

جناتی در ترسیم مبانی فکری و اجتهادی خود، بر این باور بود که تا وقتی اجتهاد در منابع فقه، به کار گرفته نشود، منابع فقه هیچ‌گاه نمی‌توانند در برابر رویدادها و مسائل تازه پاسخگو باشند. از این رو، اجتهاد وسیله‌ای است که فقه را از رکود و توقف در برابر رویدادهای زمان حفظ و آن را با نیازهای نوین زندگی بشری، هماهنگ می‌نماید. وی در برابر اجتهاد غیر فعال، به اجتهاد پویا و بالنده معتقد بود که باید با توجه به دو عنصر زمان و مکان به کار گرفته شود. او تأکید دارد که نقش زمان و مکان در اجتهاد که امام خمینی و خود او بدان معتقدند، غیر از نقشی است که اهل سنت می‌گویند؛ زیرا آنان در مقام استنباط و امام خمینی در مقام انطباق و تفریع این نقش را مطرح می‌کند.

جناتی در مقاله‌ای ۱۸ عنوان فقهی را برای نقش زمان و مکان در اجتهاد و تغییر حکم مثال می‌زند. توجه به موضوع‌شناسی، کشف مصادیق و دستیابی به ملاکات احکام در فرایند اجتهاد، توجه به روح شریعت [۲۳] و آزاداندیشی در ارائه نظریات برخی از مبانی اجتهادی جناتی به شمار می‌رود.

آرای خاص

برخی بیش از ۶۰ نظریه جدید برای جنایتی برشمرده‌اند، که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

تبدیل کلیه احتیاطات رایج در رساله‌ها _ که به بیش از صد مورد می‌رسد _ به فتوای صریح و ارائه نظر قطعی
عدم اعتنا به شهرت فتوایی
اشکال در مشروعیت سنگسار
جواز تغییر جنسیت
جواز شبیه‌سازی انسان
صحت اجاره رحم
جواز آبستنی زن با اسپرم غیرهمسر در شرایط خاص
جواز خوانندگی غنایی
جواز موسیقی غنایی غیرلهوی
جواز رقص زن برای زن و مرد برای مرد در عروسی
جواز عقد به زبان فارسی
جواز تصدّی منصب قضاوت، مقام مرجعیت و همه وظایف سیاسی اجتماعی توسط زنان
جواز خروج زن از منزل بدون اجازه شوهر در صورت عدم تنافی با حق او
حلیت تزکیه (ذبیح) با استیل
جواز بازی با آلات قمار بدون برد و باخت
جواز مجسمه‌سازی به عنوان هنر
جواز تقلید ابتدایی از میت
معین نبودن سن خاص در بلوغ دختران (تنها نشانه بلوغ دختران عادت ماهانه است)
عدم شرطیت اذن پدر در صحت عقد ازدواج دختر
عدم وجود سن خاص برای یائسگی زنان
طهارت ذاتی مشرکان و اهل کتاب از نظر جسمی
جواز ازدواج با زنان اهل کتاب
حلیت ذبیحه اهل کتاب
تساوی دیه مسلمان با غیرمسلمان
تحول اجتهاد با تحول زمان، مکان، عرف و احوال انسان

آثار

بیش از ۴۵ کتاب و ۷۰۰ مقاله از جناتی منتشر شده، که به عناوین برخی از کتب اشاره می‌شود:

کتاب الحج (۵ جلد)

دروس فی الفقه المقارن (۱۰ جلد)

منابع اجتهاد از دیدگاه مذاهب اسلامی

ادوار اجتهاد از دیدگاه مذاهب اسلامی

ادوار فقه و کیفیت بیان آن

نظریه تحول اجتهاد با تحول زمان و شرایط آن

تطور اجتهاد در حوزه استنباط

فقه و زمان

کتاب «تطور اجتهاد در حوزه استنباط»

به گفته برخی کتاب «مناسک حج» جناتی با بیش از ۱۴۰۰ مسئله، از بزرگ‌ترین و کامل‌ترین کتاب‌های چاپ‌شده درباره مناسک حج تاکنون است.

از دیگر فعالیت‌های علمی جناتی، می‌توان به سخنرانی در همایش‌های داخلی و خارجی اشاره کرد. سخنرانی در «همایش جایگاه عقل در متون مقدس» در دانشگاه بیرمنگام انگلستان، «سمپوزیوم شناخت شیعه در گذشته و امروز» در دانشگاه استانبول، «همایش فقه تطبیقی و شیوه‌های اجتهادی» در دانشگاه دمشق، «کنگره مذاهب اسلامی و کنگره حج» در مکه و مدینه، و «همایش بحث‌های اسلامی» در مرکز دینی قَماطیه لبنان از جمله آنهاست.